

Соціальна рефлексія як складова соціального розвитку особистості

Висвітлено надзвичайно актуальну проблему соціальної рефлексії як компонента соціального розвитку особистості. Зазначено, що соціальний розвиток особистості являє собою процес, що включає, з одного боку, засвоєння готових форм соціального життя, а з іншого – набуття власного соціального досвіду, індивідуальних якостей і властивостей, що дозволяють молодій людині орієнтуватися в різних життєвих ситуаціях і домагатися позитивної самореалізації. Визначено, що соціальна рефлексія – це спрямованість суб'єкта до відображення, усвідомлення і розуміння уявлень інших людей про нього і його діяльність, здатність сприймати чужі і транслювати свої емоції, оцінювати ставлення людей один до одного і передбачати поведінкові реакції інших людей. Соціальна рефлексія – це творчий процес, що протікає з урахуванням характерних особливостей розвитку самосвідомості особистості. Охарактеризовано види та структуру соціальної рефлексії. Зазначено, що компонентами соціальної рефлексії є когнітивний, мотиваційний і діяльнісний. У подальших дослідженнях можливе дослідження соціальної рефлексії особистості в ранній юності; подальше обґрунтування критеріїв та показників соціального розвитку особистості; дослідження найважливіших соціально-психологічних властивостей, таких як толерантність, соціальна відповідальність, соціальна злагода в юнацькому віці, визначення нових форм і методів роботи з молоддю, орієнтованих на стимуляцію соціального розвитку.

Ключові слова: соціальний розвиток особистості, соціальна рефлексія, рефлексивні очікування, рефлексивні відносини, когнітивний, мотиваційний, діяльнісний компоненти соціальної рефлексії, рефлексія ефективності соціальної взаємодії.

Освещена чрезвычайно актуальная проблема социальной рефлексии как компонента социального развития личности. Отмечено, что социальное развитие личности представляет собой процесс, включающий, с одной стороны, усвоение готовых форм социальной жизни, а с другой – обретение собственного социального опыта, индивидуальных качеств и свойств, позволяющих молодому человеку ориентироваться в различных жизненных ситуациях и добиваться положительной самореализации. Определено, что социальная рефлексия – это направленность субъекта на отражение, осознание и понимание представлений других людей о нем и его деятельности, способность воспринимать чужие и транслировать свои эмоции, оценивать отношение людей друг к другу и предвидеть поведенческие реакции других людей.

Социальная рефлексия представляет собой творческий процесс, протекающий с учетом характерных особенностей развития самосознания личности. Охарактеризованы виды и структура социальной рефлексии. Указано, что компонентами социальной рефлексии являются когнитивный, мотивационный, деятельностный и рефлексия эффективности социального взаимодействия. В дальнейших исследованиях возможно исследование социальной рефлексии личности в ранней юности; дальнейшее обоснование критериев и показателей уровня социального развития личности; исследование важнейших социально-психологических свойств, таких, как толерантность, социальная ответственность, самоотверженность, социальное согласие в юношеском возрасте; определение новых форм и методов работы с молодежью, ориентированных на стимуляцию социального развития.

Ключевые слова: социальное развитие личности, социальная рефлексия, рефлексивные ожидания, рефлексивные отношения, когнитивный, мотивационный, деятельностный компоненты социальной рефлексии, рефлексия эффективности социального взаимодействия.

Постановка проблеми. Процеси, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, істотно впливають на життєдіяльність особистості, визначаючи характер її розвитку в нових обставинах: необхідність мобілізації особистісного потенціалу, збереження цілісності, формування самодостатності особистості. Розвиток людини як особистості здійснюється в процесі присвоєння соціального досвіду через кумуляцію та інтеграцію всього різноманіття соціальних відносин, при все більш свідомій регуляції власної життєдіяльності, при затвердженні дієвої соціальної позиції. У зв'язку з цим у вивченні умов, механізмів соціального розвитку особистості первинного значення набуває виявлення особливостей соціальної рефлексії.

Аналіз досліджень і публікацій. Соціальний розвиток особистості розглядається як процес, що включає, з одного боку, засвоєння готових форм соціального життя, формування людини як представника спільноти, а з іншого – набуття власного соціального досвіду, індивідуальних якостей і властивостей. Соціальний розвиток особистості має певні стадії, триває все життя, представляє собою формування, перетворення і вдосконалення соціально-цінних якостей, що дозволяють людині орієнтуватися в різних життєвих ситуаціях і домагатися позитивної самореалізації. (К.А.Абульханова-Славська, М.І. Бобнева, І.С. Кон, І.А. Персіанов, Д.І.Фельдштейн та ін.). Проте слід зауважити, що сьогодні не до кінця розкриті та обґрунтовані наукова сутність, структура процесу соціального розвитку особистості. Ми розглядаємо такі критерії соціального розвитку особистості: відповідальність,

толерантність, безконфліктність, соціальна рефлексія, соціальна самовідданість, соціальна злагода, соціальна децентрація. Ці критерії є базовими, фундаментальними, оскільки навколо них певним чином і групується безліч інших.

Серед базових напрямків розробки проблеми рефлексії на сучасному етапі доцільно виділити такі: діяльнісний напрям, суть якого полягає в розгляді рефлексії як компонента структури діяльності (Л.С. Виготський, О.М.Леонтьєв та ін.); дослідження рефлексії в контексті проблематики психології мислення (В.В. Давидов, Ю.М. Кулюткін, І.М. Семенов); вивчення рефлексивних закономірностей організації комунікативних процесів (В.С.Біблер, С.Ю. Курганов, А. Ліпман); аналіз рефлексивних феноменів в структурі спільної діяльності (В.А.Недоспасова, А.Н. Перре-Клемон); педагогічний напрям, представники якого розуміють рефлексію як інструментальний засіб організації навчальної діяльності (О.С. Анісімов, А.З.Зак, А.В. Захарова); особистісний напрямок, де рефлексивне знання розглядається як результат осмислення своєї життєдіяльності (Ф.Є. Василюк, М.Р. Гінзбург, Н.І. Гуткіна, О.Ф. Лазурський); генетичний напрям дослідження рефлексії (Н.І. Люр'я, Ж. Піаже, В.І.Слободчиков); “системомиследіяльнісний” підхід, за яким рефлексія є формою мислєдіяльності (О.О. Зинов'єв, В.А. Лефєвр, Г.П. Щєдровицький); метакогнітивна парадигма дослідження рефлексивних процесів (М.Келлер, М. Кєплінг, Дж. Флєйвелл); дослідження рефлексії як фундаментального механізму самопізнання і саморозуміння (В.В. Знаков); аналіз рефлексивних закономірностей і механізмів управлінської діяльності (А.В. Карпов, Г.С.Красовський, В.Є. Лєпський). Але у сучасній науковій літературі є одиничні роботи, які спеціально присвячені соціальній рефлексії.

Метою даної статті є визначення сутності, психологічного змісту соціальної рефлексії як складової процесу соціального розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу. А.В. Карпов зазначає, що рефлексія – це одночасно і унікальна властивість, притаманна лише людині, і стан усвідомлення чого-небудь, і процес репрезентації психіці свого власного змісту. Диференційоване розуміння предмета психології рефлексії передбачає його спеціальний розгляд в аспекті категорії “психічна властивість”, тобто рефлексивність повинна бути представлена як якісно особлива властивість індивіда. Далі А.В. Карпов пише, що зміст властивості рефлексивності передбачає і необхідність врахування трьох головних видів рефлексії, що виділяються за так званим “тимчасовим” принципом: ситуативної,

ретроспективної і перспективної рефлексії [9]. Ситуативна рефлексія забезпечує безпосередній самоконтроль поведінки людини в актуальній ситуації, осмислення її елементів, аналіз того, що відбувається, здатність суб'єкта до співвідношення своїх дій з ситуацією та їх координації відповідно до умов, що змінюються, і власним станом. Поведінковими проявами і характеристиками цього виду рефлексії є, зокрема, час обмірковування суб'єктом своєї поточної діяльності; те, наскільки часто він вдається до аналізу того, що відбувається, ступінь розгорнутості процесів прийняття рішення; схильність до самоаналізу в конкретних життєвих ситуаціях. Ретроспективна рефлексія виявляється в схильності до аналізу вже виконаної в минулому діяльності. У цьому випадку предметами рефлексії є передумови, мотиви і причини події, зміст минулої поведінки, її результативні параметри і допущені помилки. Ця рефлексія виражається в тому, як часто і наскільки довго суб'єкт аналізує та оцінює події, що відбулися, чи схильний він взагалі аналізувати минуле і себе в ньому. Перспективна рефлексія співвідноситься з функцією аналізу майбутньої діяльності, поведінки; плануванням; прогнозуванням можливих наслідків. Її основні поведінкові характеристики – це ретельність планування деталей своєї поведінки, частота звернення до майбутніх подій, орієнтація на майбутнє. Отже, рефлексія розглядається в плані закономірностей її власне процесуальної організації як психічний процес; рефлектування розкривається як особливий і специфічний психічний стан [9].

Проблема рефлексії в соціально-психологічному аспекті розглядається в роботах У. Джемса, Дж. Холмса і Ч. Кулі [1; 2; 13]. Поняття “соціальне Я”, що використовується У. Джемсом, вказувало на включеність людини в систему міжособистісних відносин і інтерпретувалося як усвідомлювані реакції інших осіб. Різноманітність і множинність контактів людини в соціальному світі обумовлювало різноманіття “соціальних Я”, кількість яких визначалося кількістю груп людей, думка яких для людини має значення.

Дж. Холмс, описуючи ситуацію спілкування двох чоловіків – Джона і Генрі, стверджував, що в цій ситуації проявляють себе як мінімум шість учасників: “Джон, яким його створив Господь Бог”; Джон, яким він сам себе бачить; Джон, яким його бачить Генрі, і, відповідно, ті ж три позиції для Генрі. Навіть при елементарній взаємодії у свідомості учасників представлені чотири “персони” – по дві з боку кожного з учасників. Кожен з учасників даної взаємодії оперує в своїй свідомості двома видами уявлень, що розрізняються

за об'єктом, – уявлення про себе (про “я”) і уявленнями про партнера (про “іншого”). Ці уявлення є результатом процесів самосприйняття і сприйняття іншого у формі знань, образів, оцінок.

Ч. Кулі, розширюючи схему Холмса, відзначає, що в ситуації міжособистісної взаємодії беруть участь вже вісім “персон”: до персон, виділених Холмсом, додаються ще дві – “Джон, яким йому представляється його образ у свідомості Генрі, і те ж для Генрі” [2, с. 14]. У схемі Кулі з'являються два типи уявлень про себе: “я” з власної точки зору і “я” з точки зору іншого. Перше здійснюється з внутрішньої у відношенні до суб'єкта позиції, друге – з позиції зовнішньої, що збігається з позицією партнера в міжособистісній взаємодії. Саме це уявлення є рефлексивним, оскільки виникає як наслідок установлення відносин між позиціями “я” і “іншого” і містить у собі знання про “я” ніби збоку.

Дж. Мід розумів рефлексію як здатність “діяти у відношенні до себе так само, як і у відношенні до інших”, “служити об'єктом для своїх власних дій” [3]. Послідовники Дж. Міда (Г. Блумер, Е. Гоффман та ін.) розглядали рефлексію вже як механізм міжособистісного розуміння.

З позиції Г. Блумера, рефлексивне ставлення людини до ситуації взаємодії проявляється в різних процесах: у процесі формування знань, в інтерпретації ситуації, в конструюванні власних дій на основі цієї інтерпретації. Людина “об'єднує в єдине ціле свою дію і керує нею, беручи до уваги різні речі і інтерпретуючи їх значущість для своєї майбутньої дії” [3, с.175]. Найважливішу роль в координації індивідуальних дій відіграє механізм “прийняття ролі іншого”, що дозволяє усвідомити значення своїх слів, вчинків і спробувати уявити, як вони будуть сприйматися партнером по взаємодії. Цей механізм забезпечує більш глибоке розуміння партнера, його внутрішнього світу, його душі. Уявлення, які були отримані в процесі прийняття ролі іншого, є рефлексивними, оскільки містять нове знання про самого себе і партнера по взаємодії [3, с.179].

Е. Гоффман, вивчаючи проблему міжособистісного пізнання в контексті “соціальної драматургії”, зазначав, що пізнання іншого тільки частково можна розглядати як мету людського спілкування: “інформація про індивіда допомагає оточуючим визначити ситуацію, дає їм можливість заздалегідь знати, що він чекатиме від них і що вони можуть очікувати від нього” [4, с. 188]. Інформація про іншого, з точки зору Гоффмана, включає і спостережувані (зовнішність, манери, поведінка), і внутрішні, передбачувані характеристики.

Отже, з позиції символічного інтеракціонізму, будь-які уявлення про елементи ситуації міжособистісної взаємодії є рефлексивними; рефлексія включає в себе уявлення “я” з зовнішньої позиції і знання про внутрішній світ іншого (його “я”, а також інтерпретацію ситуації з його точки зору). Рефлексія не тільки бере участь у процесі інтерпретації ситуації, вона відіграє величезну роль у процесах конструювання своїх дій та управління взаємодією. Прийняття ролі іншого дозволяє здійснити ставлення до себе як до об’єкта і до іншого як до себе, а це є важливою умовою становлення індивіда як соціальної істоти [1; 2].

Заслугує уваги дослідження Н.І. Гуткіної, предметом якого є рефлексивні очікування, тобто “уявлення людини про те, що про неї думають люди, складові кола її спілкування” [5]. Рефлексивні очікування Н.І. Гуткіна розглядає як один із феноменів особистісної рефлексії. Основним компонентом рефлексії називається рефлексивний аналіз, який розуміється як “самоаналіз людини, що призводить до отримання нових знань” [5, с. 14]. За словами автора дослідження, в основі утворення рефлексивних очікувань лежить не тільки особистісна рефлексія, але також і рефлексія “міжособистісна”, тобто така рефлексія, яка пов’язана з “проникненням” у свідомість, у внутрішній світ іншої людини. Форми прояву цього типу рефлексії різноманітні: сюди можна віднести уявлення про себе в очах “іншого”, оцінка себе через “узагальненого іншого”, уявлення про внутрішні характеристики партнера, його цілі, інтереси, реакції на свою дію та ін.

К.Є. Данілін дає таке визначення рефлексії: “терміном рефлексія ми <...> позначаємо специфічну якість пізнання людини людиною, коли суб’єкт сприйняття різними засобами реконструює у власній свідомості елементи внутрішнього світу інших людей – об’єктів сприйняття. Цими елементами виступають насамперед диспозиції особистості (її установки, відносини, ціннісні орієнтації, мотиви, цілі діяльності), а також стереотипи і усвідомлені плани поведінки, приховані емоційні стани т. ін.” [6, с. 127-128].

Є.Н. Ємельянов вивчає рефлексію як одиницю аналізу проблеми взаєморозуміння і виділяє три види рефлексивних відносин: 1) емотивно-рефлексивний; 2) нормативно-рольовий рефлексивний і 3) предметно-рефлексивний; ці види різні за основним змістом рефлексії “іншого я”, за характером процесу, який є базою рефлексії (когнітивна емпатія, прийняття ролі, децентрація) [8].

Цікавими для нас є погляди Є.В. Лушпаєвої, яка здійснила ретельний аналіз логіки розвитку соціально-психологічного підходу до вивчення рефлексії [11]. Дослідження рефлексії призвело

до виявлення її структурних компонентів. Є.В. Лушпаєва використовує поняття “рефлексія у спілкуванні” і виділяє елементи її структури: соціально-перцептивна рефлексія (рефлексія “я”) – відображення уявлень інших людей про себе (рефлексивні очікування); комунікативна рефлексія (рефлексія іншого) – конструювання внутрішніх характеристик партнерів по взаємодії; соціально-психологічна рефлексія (рефлексія ситуації) – когнітивне усвідомлення ситуації в єдності її об’єктивних і суб’єктивних характеристик.

У сучасній науковій літературі є одиничні роботи, які спеціально присвячені соціальній рефлексії. Так, у дисертаційному дослідженні О.М.Ткач [14] визначає соціальну рефлексію як спрямованість суб’єкта до відображення, усвідомлення і розуміння уявлень інших людей про нього і його діяльність. Така рефлексія може розглядатися як здатність сприймати чужі і транслювати свої емоції, оцінювати ставлення людей один до одного і передбачати поведінкові реакції інших людей. Соціальна рефлексія є самовідображенням суб’єкта, що живе в суспільстві, що знаходиться на певному етапі історичного розвитку і включає в самосвідомість не тільки власне “я”, а й “я” інших суб’єктів з числа безпосереднього оточення. Соціальна рефлексія являє собою творчий процес, що протікає з урахуванням характерних особливостей розвитку самосвідомості особистості.

О.В. Сподаренко [12] вважає, що при визначенні соціальної рефлексії можуть бути виділені як мінімум дві ознаки: соціально-філософська ознака, що розкриває соціальну рефлексію особистості як спосіб усвідомлення особистістю дії міжособистісних соціокультурних механізмів будь-якої доцільної діяльності; педагогічна ознака, що розкриває соціальну рефлексію особистості як результат цілеспрямованої виховної діяльності, яка забезпечує домінування ціннісно-сміслових механізмів над гносеологічними, що виражається в усвідомленні мотивів і цілей суб’єктами соціальної діяльності. Послідовна соціальна рефлексія дій, діяльності, буття виступає провідним способом самовизначення особистості, спонуканням до якого служать оцінювання результатів ситуативної поведінки, аналіз результатів та наслідків самостійної діяльності, встановлення обмежень на власні задуми в процесі рефлексії їх реалізації.

М.В. Демиденко [7] соціально-особистісну рефлексію розглядає як психологічний засіб: системного логічного аналізу досвіду самопізнання, власної системи соціальної взаємодії (у її міжособистісному, соціально-рольовому, предметно-операціональному

аспектах) та ціннісно-сміслових підстав предметно-соціального світу; співвіднесення (урівноваження) на суб'єктивному рівні двох позицій – “Я в суспільстві” і “Я і суспільство” (Д.І.Фельдштейн), що відображають відповідно соціальні та індивідуальні орієнтири поведінки, протиріччя яких актуалізується у старшому шкільному віці; розробки стратегії освоєння соціального простору.

У структурі соціально-особистісної рефлексії М.В. Демиденко виділяє такі компоненти: 1) інтелектуальна (або логічна) рефлексія; 2) особистісна рефлексія, 3) рефлексія у спілкуванні; 4) рефлексія в соціальній взаємодії, 5) рефлексія в соціальній сфері. Виділення даних типів передбачає абстрагування від цілісності рефлексивного акту. Застосування соціально-особистісної рефлексії як індивідуального психологічного засобу передбачає проходження низки ступенів: аналіз шляхів само-реалізації та суспільної системи цінностей; синтез (доопрацювання власної системи цінностей і співвіднесення її з суспільною системою цінностей); життєве планування (пошук і вибір шляхів само-актуалізації і саморозвитку в соціально-прийнятій парадигмі). Соціально-особистісна рефлексія у своєму повному обсязі, що включає широкий спектр рефлексивних явищ, не актуалізується у звичайних, стандартних умовах життя. Вона “включається” при аналізі проблемно-конфліктних ситуацій, які зачіпають ціннісний пласт особистості, коли виявляються протиріччя, які при їх осмисленні, породжують проблемність і конфліктність умов здійснення “Я”.

Є.М. Ковшов [10], який присвятив проблемі філософської інтерпретації феномена соціальної рефлексії докторську дисертацію, запропонував таке визначення: “Соціальна рефлексія являє собою спосіб усвідомлення дії міжособистісних (в тому числі міжгрупових) соціокультурних механізмів будь-якої доцільної діяльності. На відміну від пізнавальної, їй притаманне домінування аксіологічного аспекту над гносеологічним, яке виражається в усвідомленні мотивів і цілей суб'єктами соціальної діяльності”. У процесі аналізу сутності соціальної рефлексії потрібно враховувати кілька суттєвих моментів. По-перше, соціальна рефлексія має чітку спрямованість на систему соціальної взаємодії (як міжособистісної, так і міжгрупової). По-друге, вона орієнтована на переважно ціннісно-цільовий аспект будь-якої діяльності, оскільки виявляє значення останньої для особистості і соціуму. Далі Є.М.Ковшов зазначає, що прагнення до гармонійного поєднання форм і функцій соціальної рефлексії у свідомості суб'єкта характеризує її універсальне зростаюче значення в реалізації закону зростання ролі культури в

житті суспільства. “Головною ознакою, що відрізняє дію рефлексії в повсякденній та ідеологічній свідомості, виступає здоровий глузд, який, будучи інтегратором соціального досвіду, протистоїть впливу недостатньо обґрунтованих наукових, релігійних і філософських концепцій” [10]. Типи соціальної рефлексії обумовлені складною структурою свідомості і можуть бути систематизовані за такими критеріями: за характером відношення до змісту рефлексуючої свідомості: дескриптивна, що описує зміст свідомості, і прескриптивна, що має імперативний характер повинності, що задає певні нормативні цілі; за спрямованістю на аналіз власного змісту соціальної системи або на визначення змісту і характеру відносин з іншими системами визначається внутрішня і зовнішня форми рефлексії; за спрямованістю на оцінку минулого (рефлексія розуміння) або на ідеальну побудову майбутнього стану системи (рефлексія проектування); за предметом аналізу компонентів структури діяльності: на функціональний, системний і процесуальний види рефлексії [10, с.15-16].

О.В. Сподаренко пропонує структуру, яка цілісно описує основні види рефлексії соціальних взаємодій особистості: самоаналіз, самомотивація, самоорганізація, самооцінка [12] (табл. 1).

Таблиця 1

Структура соціальної рефлексії особистості

Компоненти соціальної рефлексії	Механізми реалізації	Змістові ознаки
Когнітивний компонент	самоаналіз	розуміння зовнішніх проблем-обставин в соціальній взаємодії; проектування соціальної взаємодії; розуміння особистих проблем, що ускладнюють соціальну взаємодію; ціннісно-сміслові орієнтування в системах соціальної взаємодії; знання джерел для самостійного пошуку відповідей на проблеми соціальної взаємодії
Мотиваційний компонент	самомотивація	усвідомлення особистістю власних бажань, цінностей і потреб у здійсненні соціальної дії; співвіднесення власних мотивів і цілей з цілями інших учасників соціальної взаємодії; наявність усвідомленої ієрархії мотивів і цілей соціальної взаємодії
Діяльнісний компонент	самоорганізація	усвідомлення мети соціальної взаємодії; усвідомлення власної ролі і способу участі в груповій, міжгруповій діяльності; усвідомлення рольової (соціально-психологічної структури) діяльності групи; усвідомлене застосування засобів регуляції соціальної взаємодії

Рефлексія ефективності соціальної взаємодії	самооцінка	ідентифікація особистості з реалізованим нею смислом; багатовимірність самооцінки; процесуальна самооцінка (оцінювання результатів з урахуванням засобів досягнення); відкритість у відносинах з учасниками освітнього процесу
---	------------	--

Висновки. Резюмуючи сказане вище, підбиваючи підсумок аналізу наукових досліджень проблеми соціальної рефлексії, слід зазначити, що:

1. Дослідження рефлексії дозволяють виділити такий тип рефлексії, який сприймається і оцінюється як найважливіший механізм міжособистісного пізнання, розуміння і регуляції поведінки в ситуаціях міжособистісного і групового спілкування. Рефлексія бере участь у процесі інтерпретації ситуації взаємодії, відіграє велику роль у проектуванні та управлінні взаємодією. Рефлексія аналізується як уявлення людини про те, як її сприймають, оцінюють, розуміють інші люди, рефлексія розглядається як спосіб звернення до іншої свідомості, здатність реконструювати внутрішній світ іншої людини.

2. Соціальну рефлексію розуміємо як спрямованість суб'єкта до відображення, усвідомлення і розуміння уявлень інших людей про нього і його діяльність; здатність сприймати чужі і транслювати свої емоції, оцінювати ставлення людей один до одного і передбачати поведінкові реакції інших людей. Соціальна рефлексія являє собою творчий процес, що протікає з урахуванням характерних особливостей розвитку самосвідомості особистості. Ми вважаємо, що соціальна рефлексія є значущим феноменом, що визначає рівень соціального розвитку людини.

Перспективи подальших досліджень ми бачимо в дослідженні соціальної рефлексії особистості в ранній юності; подальшому обґрунтуванні критеріїв та показників рівня соціального розвитку особистості; дослідженні найважливіших соціально-психологічних властивостей, таких, як толерантність, соціальна відповідальність, самовідданість, соціальна злагода т.ін. в юнацькому віці; визначенні нових форм і методів роботи з молоддю, орієнтованих на стимуляцію соціального розвитку.

Список використаних джерел

1. Андреева Г.М. Социальная психология /Г.М.Андреева. – М.: Аспект-Пресс, 2005. – 376 с.
2. Андреева Г.М. Зарубежная социальная психология XX столетия: Теоретические подходы: Учеб. пособие для вузов / Г.М.Андреева, Н.Н.Богомолова, Л.А.Петровская. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 287 с.

3. Блумер Г. Общество как символическая интеракция / Г. Блумер // Современная зарубежная социальная психология: Тексты. – М., 1984. – С.173-179.
4. Гоффман Э. Представление себя другим / Э. Гоффман // Современная зарубежная социальная психология: Тексты. – М., 1984. – С.188-196.
5. Гуткина Н.И. Личностная рефлексия в подростковом возрасте: автореф. дис.... канд. психол. наук / Н.И. Гуткина. – М., 1983.
6. Данилин К.Е. Восприятие межличностных предпочтений в малой группе / К.Е. Данилин // Общение и оптимизация совместной деятельности. – М., 1987. – С.166-177.
7. Демиденко М. В. Исследование социально-личностной рефлексии как средства социализации старших школьников : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / М. В. Демиденко. – Самара, 2000. – 168 с.
8. Емельянов Е.Н. Процессы взаимопонимания в первичном научном коллективе / П.Г. Белкин, Е.Н. Емельянов, М.А. Иванов // Социальная психология научного коллектива. – М., 1987. – С. 16-80.
9. Карпов А.В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики / А.В. Карпов // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24, № 5. – С. 45-57.
10. Ковшов Е.М. Социальная рефлексия: Структура, формы и функции: дис. ... д-ра филос. наук / Е.М. Ковшов. – Саратов, 1999. – С. 15.
11. Лушпаева Е.В. Развитие рефлексии в общении средствами социально-психологического тренинга: автореф. дис. ... канд. психол. наук / Е.В. Лушпаева. – М., 1989.
12. Сподаренко Е.В. Педагогические условия формирования социальной рефлексии младших школьников : диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.01 / Е.В. Сподаренко – Москва, 2008. – 216 с.
13. Тернер Дж. Структура социологической теории / Дж. Тернер. – М.: Прогресс, 1985.
14. Ткач Е. Н. Социальная рефлексия учителя как условие и средство его профессионального саморазвития : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Е.Н. Ткач . – Хабаровск, 2000. – 168 с.

The present article is reflected the problem of social reflection as a component of social development of personalities. It is noted that the social development of individuals is a process that includes, on the one hand, the assimilation of existing forms of social life, and on the other – the acquisition of their own social experience, personal qualities and characteristics that enable a young person to navigate in different situations and to achieve positive self-realization. Defined that social reflection is orientation of

reflection, awareness and understanding of other people's views about him and his activities, the ability to perceive other people and to translate their emotions, assess people's attitudes to each other and anticipate behavioural reactions of other people. Social reflection is a creative process, consider of the characteristics of self-identity. We characterized the types and structure of social reflection. Pointed the components of social reflection, they are cognitive, motivational, activity and reflection efficiency of social interaction. Further research is possible to study of social reflection of youth, develop criteria and indicators of the level of social development; study of important social and psychological characteristics, such as tolerance, social responsibility, social cohesion, etc.; the definition of new forms and methods of work with youth-oriented stimulation of their social development.

Keywords: social development of personality, social reflection, reflective expectations, reflexive relation, cognitive, motivational, activities components of social reflection, reflection efficiency of social interaction.

Отримано: 16.02.2012 р.

УДК 159.9.072:37.048.4-053.6

Н.І.Кулик

Професійно орієнтована установка як чинник соціалізації особистості підлітка

Статтю присвячено пошуку психологічних факторів та механізмів полегшення процесу соціалізації підлітка, враховуючи вікові особливості та потреби, ситуацію переживання підліткової кризи. На основі аналізу наукових досліджень пропонується розглядати професійно орієнтовану установку як один з чинників соціалізації підлітка.

Ключові слова: криза підліткового віку, процеси соціалізації, вікові особливості, ціннісні орієнтації, установка, функції установки, професійно орієнтована установка.

Статья посвящена поиску психологических факторов и механизмов облегчения процесса социализации подростка, учитывая возрастные особенности, потребности, ситуацию подросткового кризиса. На основании анализа научных исследований предлагается рассматривать профессионально ориентированную установку как один из факторов социализации подростка.

Ключевые слова: подростковый кризис, процессы социализации, возрастные особенности, ценностные ориентации, установка, функции установки, профессионально ориентированная установка.